

Alkohol & Narkotika

DROGPOLITISKT OBEROENDE TIDSKRIFT • ÅRGÅNG 113 • NO.6 2019

Fler pojkar i
9:an snusar s.8

Tufft för idéburna
trots ny lag s.26

Helnyktra i CAN
– vad händer? s.35

Tema:

PÅ JOBBET

Ingen vill bli för full på julfesten

SÅ HÄNDE DET igen. Det ser ju ut att gå åt rätt håll på många sätt annars. Arbetsgivarna bjuder mindre, unga dricker mindre, säsongsanställda i Åre vill hellre ha ett bra liftkort än tid att festa, säger **Pim van Dorpel** från Hotell- och restaurangfacket (sid 23). Ingen som förvaltar andras pengar, skattebetalares eller medlemmars vill lägga dem på alkohol och stora spritnotor längre. »Alla« säger att nej nu är vi måttfulla, hälsa ligger i tiden och fest behöver inte betyda alkohol. Men se där, då rör sig en dinosaurie fram i ljuset. Den här gången heter den Academedia. Ett av problemen är att de är Sveriges största friskolekoncern så i princip är det skolpengen som har druckits upp. »Hur kan ni ha hållit på så här?« (lagt en dryg halv miljon på alkohol på fem konferenser bland annat) frågar Aftonbladet. »Ja, det är delar slentrian och

delar att vi inte har haft några stora problem med det«, svarar trygghetsdirektören (!) **Paula Hammerskog**.

FÖR FYRA ÅR sedan hette dinosaurien Kommunal. Läs vad **Karin Hagman**, idag vd på IQ berättar om hur det var att jobba där då (sid 24). Hur avslöjandena tog dem till botten och hur skönt personalen tyckte det var när det sedan blev alkoholfritt. Så det kommer väl alltid att finnas några som är lite sena, inte kan känna av tidsandan, eller inte vill. Det kommer fortsätta vara ett jobb för granskande journalister att begära ut representationsnotor. Själv får jag erkänna att jag har misslyckats med en uppgift som jag hade föresatt mig inför det här numret. De här berättelserna om hur drinkvagnen rullas fram på pr-byråerna och advokatkontoren på fredagen. Alltid finns det någon affär att fira och här är det inga medlemmar eller skattebetalare som står för notan. Jag ville få dem bekräftade, hitta en arbetsgivare som har en generös alkoholpolicy och som står för den. Det gick inte. Jag har blivit avsnäst av ett antal gatekeepers redan i de stora byråernas telefonväxlar: »vi jobbar, vi har inte tid«. Jag har tagit mig till någon personalansvarig och blivit uppmanad att skicka mina frågor skriftligt. Inga svar har kommit. Ett särskilt tack till de företag och organisationer som finns med i panelen

och berättar om hur de bjuder, vilken alkoholpolicy de har (sid 17).

JOBDET ÄR SÅ mycket. Försörjning, möjlighet att utvecklas eller i alla fall känna att man bidrar, sammanhang, en anledning att gå ur sängen, arbetskamrater och ibland – fest. Aw, konferens med övernattningskick-off, julbord. Det kan vara alldeles underbart trevligt. Eller nånting man grugar sig för. Om man grugar sig handlar det alltför ofta om hur man själv eller andra ska hantera alkoholen. Det är inte kul att bli för full i fel sällskap. Det är definitivt inte kul om chefen blir för full. Redan 15–16-åringarna i **Birgitta Anders** doktorsavhandling *Vem, var och med vilka*, tänker sig noga för när de ordnar fest. Det berättade hon om på Förebygg.nu i Göteborg. Du kan höra henne i vår podd (B)ruset.

Själv säger jag tack för mig med det här numret och önskar alla ett bra slut på 2019.

/ ANNA FREDRIKSSON

”

Jag har blivit avsnäst av ett antal gatekeepers i byråernas telefonväxlar.

PRENUMERERA PÅ ALKOHOL & NARKOTIKA

1 år för 300 kr eller 2 år för 450 kr

Besök www.alkoholochnarkotika.se/prenumerera för mer information.

26

”Historiskt har många innovationer utvecklats av idéburna aktörer.

32

INNEHÅLL NO.6 2019

- 5 SIGNERAT** Förebygg gängkriminalitet
- 7** I takt med tiden: skolenkäten
- 14** Är drogtesterna säkra?
- 17 PANELEN** Så bjuder vi
- 18** Yrken med risker
- 22** Efter jobbet: »Ölen gör det lättare att varva ner«
- 24** Vi vill festa som chefen
- 29** Så jobbar årets förebyggare
Haninge kommun och MHF
- 32 FORSKARINTERVJUN** Barn är olika

På jobbet

10 Alkohol och droger på jobbet kan ses ur många olika perspektiv. Vissa jobb kan öka risken att vi dricker mer, precis som chefens inställning sätter normen. Är det bra med drogtestar? Och var går egentligen gränsen mellan vad jag gör på min fritid och jobbet? Många frågor och kanske några svar.

Alkohol & Narkotika

ALKOHOL & NARKOTIKA ges ut av CAN. Tidskriften ska ur ett journalistiskt perspektiv bevaka och granska aktuella händelser på drogområdet. Den har en populärvetenskaplig inriktning och är drogpolitiskt oberoende. Åsikter framförda i artiklar och krönikor behöver inte överensstämma med redaktionen. **ANSVARIG UTGIVARE** Charlotta Rehnman Wigstad **CHEFREDAKTÖR** Julius von Wright (föräldraledig) • vik Anna Fredriksson anna.fredriksson@can.se **POSTADRESS** Box 70412 • 107 25 Stockholm **WEBB** www.alkoholochnarkotika.se **BESÖKSADRESS** Klara Norra Kyrkogata 34 **TELEFON** 0723-714 328 **PRENUMERATION** 6 nr per år 300 kr • www.can.se • tel 08-799 62 17 • e-post aon@pressdata.se **GRAFISK FORM** Oh Dear form **PORTRÄTTILLUSTRATIONER** Cecilia Lundgren **OMSLAGSILLUSTRATION** Moa Hoff **TRYCK** Ljungbergs Tryckeri **ISSN** 0345-0732

CAN Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN, är ett nationellt kompetenscentrum som arbetar för minskade skador av alkohol och andra droger i samhället. Det gör vi genom att följa konsumtions- och skadeutvecklingen och genom kunskapshöjande insatser. Se mer på: www.can.se Vi hanterar våra prenumeranters personuppgifter enligt den nya dataskyddsförordningen. Mer information hittar du på www.alkoholochnarkotika.se

Alkoholdebuten sker allt senare

Dagens unga är historiska, få dricker och de som dricker dricker mindre. 1999 hade 63 procent av niondeklassarna använt antingen alkohol, tobak eller cannabis före 14 års ålder. Idag har siffran sjunkit till 18 procent. Bland den minskande grupp som överhuvudtaget provat tobak eller alkohol har den genomsnittliga debutåldern senarelagts med ett år. 13,7 år för cigarettökning, 14,0 år för alkohol och 14,2 för snusning. För cannabis är debutåldern 14,5 år.

– Att debutåldern stiger är förstås positivt ur ett skadehänseende. Särskilt eftersom vi även ser att skolungdomar som börjar tidigare också har ett mer regelbundet bruk jämfört med de som debuterat senare, säger **Martina Zetterqvist**, utredare på CAN, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Vad det beror på att riskbeteenden och också andra vuxenbeteenden som att ta körkort minskar och skjuts upp i åldrarna vet man inte. Vuxenblivandet går långsammare helt enkelt. Vill man höra bland andra **Jonas Raninen** från CAN diskutera den skotsamma ungdomen kan man lyssna på SvD:s podd *Ledarredaktionen*.

LÄS MER

➔ [CAN.SE/FOKUSRAPPORT05](https://can.se/fokusrapport05) *Substansdebut bland skolungdomar 1999–2019*
· Ulf Guttormsson & Martina Zetterqvist

”

Cigaretten har gått från att i kulturen signalera ungdomlighet, revolt eller sex till att signalera fattigdom, förtvivlan eller forntid (se tv-serierna ›Stranger things‹, ›Mad men‹, ›The crown‹ för exempel på det sistnämnda /.../).

Helena Bonham Carter
i den nya säsongen av
The Crown.

Foto: Sophie Mutevelian/Netflix

Greta Thunberg funderar över varför millennialgenerationen som hon tillhör: ›har mindre sex, dricker knappt och röker inte – varför är vi så tråkiga?‹ *Dagens Nyheter* den 10 november 2019.

SPELARE HOPPAR AV

Minst 30 % av de som söker hjälp för osunt spelande hoppar av behandlingen. I avhandlingen *Involving concerned other in the treatment of problem gambling*, har **Anders Nilsson**, psykolog vid Centrum för psykiatri-forskning i Stockholm djupintervjuat dem och deras anhöriga. Avhopparna var deprimerade, hade ångest eller andra missbruksproblem och orkade inte delta i behandlingen.

– Jag tror att vi i större utsträckning behöver titta på samsjuklighet för att motivera fler till den vård som finns att få, säger Anders Nilsson till *Dagens Arena*.

Foto: Anna Fredriksson

I (B)RUSET

Du som missade konferensen Förebygg.nu i Göteborg eller som vill höra mera och igen: lyssna på (B)rusets sju poddavsnitt därifrån. Clara Henriksson intervjuar bland andra Kristina Holmqvist Gattario, docent i psykologi (till vänster på bilden) om utseendekultur och kroppsmisshälsa. Andra gäster är Håkan Leifman, tidigare direktör för CAN som talar om ANDT-skuggstrategin och Josefin P Jonsson från Folkhälsomyndigheten som berättar att målet att dagligrökningen år 2025 ska vara mindre än fem procent redan är uppnått i vissa grupper av befolkningen. Men i andra är det långt kvar.

60- 65%

av de dömda på Kumla, kriminalvårdens största anläggning med 420 platser för långtidsdömda män, har ett beroende.

Källa: Kriminalvården

Signerat

FÖREBYGG GÄNG-KRIMINALITET

JAG ÄR DJUPT berörd av rapporterna om dödsskjutningar och sprängningar. De kriminella gängen sprider en oro hos oss alla. Många insatser behövs inom rättsväsende och kriminalvård, men också inom förebyggande arbete, vård och behandling. För en stor del av dessa skjutningar är narkotikarelaterade uppgörelser.

Regeringen utökar resurserna till polis- och rättsväsende men gör drastiska nedskärningar i anslaget till ANDTS, sedan 2018 har det minskat med 100 miljoner. Pengar som skulle gått till en gemensam nationell strategi och till förebyggande arbete. Frågan är om kommunerna och regionerna kan driva och utveckla strategier för ett bra ANDTS-arbete själva. När min hemkommun Örebro lägger ner socialförvaltningen, vem kommer då att driva en helhetssyn?

Debatten har framförallt handlat om hårdare tag och längre straff. I en bisats sägs några ord om att det är viktigt att arbeta förebyggande, men sällan kommer några konkreta förslag. Det måste börjas i tid med barns uppväxtvillkor. Trygga barn med möjligheter att utvecklas och göra egna val för framtiden. Framtidstro motverkar kriminalitet och utanförskap.

När det gäller vård- och behandling för människor med narkotikaberoende sägs inte ett enda ord. Den delen i en sammanhållen narkotikapolitik finns inte.

KUNSKAP TILL PRAKTIK var ett utvecklingsprojekt som Sveriges kommuner och regioner drev 2008 till 2014. Personal från hälso- och sjukvård och socialtjänst utbildades tillsammans. Totalt gick 16 000 personer i alla län en fyra dagars baskurs. 6 000 personer gick också fördjupningskurser. Tanken var att kommunerna och regionerna skulle fortsätta arbetet, tyvärr sker det i ringa omfattning. Det finns ingen sammanhållen utbildning som stödjer en fortsatt utveckling av arbetet inom missbruksvården. Ett nationellt kompetenscentrum med kommuner, regioner och Socialdepartementet, som kan stödja långsiktiga satsningar inom missbruksvården vore en av flera insatser för att i praktiken förhindra att fler hamnar i gängkriminalitet.

Det är dags för stat, kommuner och regioner att ta ansvar för att vi får en narkotikapolitik som är sammanhållen och som består av förebyggande arbete, vård och behandling.

/ ANN-MARI WULFSTRAND-BYHLIN
ORDFÖRANDE VERDANDIS ALKOHOL-
OCH DROGPOSITISKA GRUPP

Pålitlig kunskapsbas flyttar in på nätet

I snart 50 år har skolelever varje år svarat på frågor om sina erfarenheter av droger. Deras svar bidrar till kunskap om nuläget och om trender.

TEXT ANNA FREDRIKSSON

VARJE ÅR GÖR CAN, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning undersökningar om drogvanor bland elever i årskurs 9 och gymnasiet år 2. I år var första gången som skolorna kunde välja mellan pappers- och webbenkät. De flesta, 60 procent valde webbenkäten.

– Mycket arbete med administration och skanning av enkäter sparas in på CAN och det underlättar även för lärarna. Det blir också mindre miljöpåverkan, säger **Siri Thor**, utredare på CAN.

Men det kan finnas risker med att byta insamlingsmetod. Ingen vill att metoden ska påverka resultatet, därför gjordes en pilotstudie 2018. Då var en del elever oroliga över anonymiteten.

– Vi gjorde justeringar inför 2019 och försöker nu tydligt påtala att de är anonyma. Vi hade en viss oro över att färre kunde tänkas rapportera faktiskt bruk, av till exempel narkotika, om de kände att de inte är anonyma, men det är inget vi ser, säger Siri Thor.

DET SYNS INGA systematiska skillnader i hur stor andel av eleverna som rapporterat en särskild substans eller

ett beteende beroende på om de svarat på webb eller papper. Vad utredarna hittills sett har en enda fråga påverkats.

– Den handlar om spel om pengar. I webbenkäten ser man inte exempel på olika sådana spelformer direkt på skärmen och till nästa år får vi komplettera med vad vi menar för typer av spel, säger Siri Thor.

Undersökningen i nian har genomförts sedan 1971, vilket gör det här till en av världens längst pågående undersökningsserier.

I ÅR HAR enkäten besvarats av 5 214 elever i årskurs 9 och 4 662 elever i gymnasiet år 2.

– Vi vill mäta nuläget och också studera utvecklingen. Det här är en

Anna Englund är utredare på CAN och redaktör för årets rapport.

Siri Thor, en av utredarna på CAN, som utvärderat övergången till webbenkät.

”

Vi vill mäta nuläget och också studera utvecklingen.

pålitlig och stor källa till kunskap, säger **Anna Englund**, rapportredaktör på CAN för årets undersökning.

Den kommun eller region som vill kan beställa egna undersökningar att använda som underlag i sitt drog-förebyggande arbete.

– De kan i vissa fall lägga till egna frågor och också jämföra sina egna värden med genomsnittet för hela landet. En del gör det regelbundet som Göteborgs stad och de tre regionerna Västra Götaland, Västernorrland och Gävleborg, säger Anna Englund.

När utredarna sitter med alla anonyma siffror, tabeller och diagram och kollar och dubbelkollar, vad önskar man ska bli resultatet av allt arbete?

– Att det används i praktiken som underlag för diskussioner om hur unga har det. Det finns en risk att man tar med sig vanor som man etablerat i ung ålder in i vuxenlivet och allt syftar ändå till att förbättra liv och hälsa för individer, säger Anna Englund. ◀

1971

Första undersökningen görs av Skolöverstyrelsen. 1914 pojkar och 1921 flickor i årskurserna 6 och 9 besvarar enkäten, 91 % av pojkarna och 90 % av flickorna i nian hade konsumerat alkohol det senaste året.

Fråga 48:
Var brukar du ta knarket?

48. VAR BRUKAR DU TA KNARKET?

- ☐ Hemma i Din bostad
- ☐ Hemma hos en kamrat
- ☐ I skolan
- ☐ I närheten av skolan
- ☐ Ungdomsgård
- ☐ Klubb, dansställe eller diskotek
- ☐ Fester, partiyn eller liknande
- ☐ I en knarkarkvart
- ☐ Annat ställe, nämligen

I TAKT MED TIDEN

1971 kunde eleverna kryssa för om de tagit knark i en knarkarkvart, idag får de frågor om nättdroger. Frågor läggs till, formuleras om eller tas bort.

– **VI FÅR INDIKATION** om något nytt, det undersöks på olika sätt och kan ibland landa i nya begrepp. Det blir ofrånkomligt att enkäten måste anpassas till samtiden, säger **Anna Englund**, utredare på CAN. Hon tar nättdroger som exempel.

– I början var det ett nytt och ganska vitt begrepp. Idag pratar man kanske snarare om NPS:er det vill säga nya psykoaktiva substanser.

Frågor om sex får inte uppfattas som moraliserande.

– Vi undviker också att ställa frågor som kan upplevas som känsliga eller laddade om det inte finns ett genomtänkt syfte bakom det, säger **Siri Thor**, utredare på CAN.

Man försöker även tänka på könsaspekter.

– Till exempel dök tankar upp kring frågan att ha kört motorfordon i samband med egen alkoholkonsumtion. Vem kör och vem är passagerare? Därför la vi till alternativet att ha åkt med en berusad förare, säger Siri Thor. ◀

1986

CAN

CAN, Centraförbundet för alkohol- och narkotika-upplysning tar över ansvaret att göra skolundersökningarna från Skolöverstyrelsen.

1995

Nu ställs frågor om problem i samband med alkoholkonsumtion mer regelbundet.

1989

Frågan om eleverna använt sömnmedel eller lugnande utan recept blir återkommande.

1993

Första frågorna om anabola androgena steroider. En procent av pojkarna i årskurs 9 har använt, noll procent av flickorna. Siffrorna ser likadana ut 2019.

Årets resultat: Fler snusar

Fortsatt historiskt sett låg alkoholkonsumtion, ingen förändring när det gäller narkotika och för första gången färre som röker e-cigarett på gymnasiet. Det är snusandet som sticker ut och ökar framför allt bland pojkarna i nian.

TEXT ANNA FREDRIKSSON

TOBAKSANVÄNDNINGEN HAR MINSKAT under 2000-talet. I årets undersökning syns en fortsatt nedåtgående utveckling vad gäller rökning. Men andelen snusare ökar för andra året i rad i årskurs 9. Framförallt bland pojkarna, 13 procent 2019 jämfört med 8 procent 2017. Totalt snusar 17 procent på gymnasiet och där syns en ökning också bland flickorna. I vuxen ålder snusar 25 procent av männen och 6 procent av kvinnorna enligt CAN:s undersökning *Tobaksvanor i Sverige 2003–2018*.

2014 började man fråga om e-cigarett och i årets mätning syns för första gången en nedgång i gymnasiet, 37 procent har använt. Lika stor andel flickor som pojkar röker vanliga cigaretter på gymnasiet men e-cigaretterna är vanligare bland pojkar.

– I år fick man ange varför man använt e-cigarett. 80 procent svarar

av nyfikenhet och 4 procent för att sluta med snus eller vanliga cigaretter, säger **Anna Englund**, utredare på CAN.

Alkohol användningen fortsätter att minska på gymnasiet, men minskningen har bromsat in i årskurs 9. Runt 40 procent av niondeklassarna har druckit alkohol någon gång under senaste året. Fler flickor än pojkar dricker i båda årskurserna.

Vi frågar inte hur man fått på tag på läkemedlen.

ANDELEN SOM ANVÄNDER narkotika har inte förändrats, sju procent har gjort det någon gång i årskurs 9 och 16 procent i 2:an på gymnasiet. Den

ökning över tid som syntes tidigare av antalet tillfällen i gruppen som använt har också planat ut de senaste åren. Vanligaste drogen är cannabis.

– Det är en intressant utveckling, att spice gått från att ha varit det tredje vanligaste alternativet mellan 2012 och 2016 till att nu komma på tionde plats, säger Anna Englund.

I ÅR SYNS en liten ökning av andelen i årskurs 9 som någon gång använt receptbelagda sömnmedel eller lugnande medicin utan läkares ordination, fem procent har gjort detta.

– Vi frågar inte hur man fått på tag på läkemedlen, men det är bra för vuxna att ha koll på sina mediciner. När vi under narkotikaavsnittet frågar om vad man använt för typ av narkotika är det betydligt färre som kryssat i de här preparaten. Det visar att många inte ser läkemedel som narkotikaanvändning, säger Anna Englund. ◀

2000

Frågor om spel om pengar ställs från och med nu. Initiativet kommer från dåvarande Folkhälsainstitutet.

2006

Första frågan om att ha blivit bjuden av sina föräldrar. 45 % i årskurs 9 svarar nej, 2018 svarar 76 % nej.

Sista året med frågan: *Vet du någon person som har en hembränningsapparat?* Den har hängt med sen 1996.

2014–15

Frågor om sex och alkohol omformuleras. *Har du haft oskyddat sex /utan kondom som konsekvens av alkohol* förpassas nu till historien precis som frågan om *oönskat sex*. Istället blir formuleringen *Haft sex du ångrat dagen efter*. Själva frågan ställs nu utan att skuldbelägga: *Har något av följande hänt i samband med att du druckit alkohol, under de senaste 12 månaderna?*

2009

Ny fråga: *Har du rökt vattenpipa?*

2008

Ny fråga: *Har du serverats på restaurang före 18-årsåldern?*

2019

Nu finns en webbenkät för de skolor som vill. En massa arbete med att packa och scanna enkäter sparas in på CAN och det underlättar även för lärarna. Det blir också miljövänligare.

2015

Ny fråga: *Har du använt receptbelagda smärtstillande utan läkares ordination?*

2014

Ny fråga: *Har du använt e-cigarett någon gång?*

2012

Formuläret får en översyn och blir i färg. Det bestäms att det aldrig ska vara längre än 16 sidor. I genomsnitt tar det 25 minuter för eleverna att besvara enkäten. Nya frågor om köp av alkohol på internet.

För första gången ställs frågan: *Nuförtiden talas det om sk nätdroger (även kallat designerdroger, RC-droger, nya syntetiska droger) Har du någon gång köpt någon sådan via internet?*

FRAM-TIDEN?

»Vi hoppas att på webben kunna erbjuda eleverna att välja att besvara enkäten på engelska«, säger Siri Thor.

»Under senare år har vi varierat mellan olika frågebatterier som vi lagt i slutet för att inte påverka formuläret i övrigt och jämförbarheten över tid«, säger Anna Englund. 2019 handlade det om förtroende för olika samhällsfunktioner.

När någon inte längre klarar sitt jobb på grund av problematiskt drickande då har ett riskbruk funnits mycket länge. Arbetsrättsligt är alkohol en sjukdom och ska ge förstärkt anställningsskydd, vid bruk av narkotika ser det annorlunda ut.

TEXT ANNA FREDRIKSSON / ILLUSTRATION MOA HOFF

När jobbet blir lidande

HAR CHEFEN, MEN OCKSÅ KOLLEGOR ETT ANSVAR

OM VI SKA prata riskkonsumtion i arbetslivet ska vi tänka alkohol. Den finns hos 20 procent av alla anställda enligt

SCB, Statistiska centralbyrån och ligger stabilt sedan 2004. Riskbruk av cannabis ökar visserligen de senaste åren men ligger på 1,2 procent.

Så är det där vi ska börja, med riskbruket?

Ja, det tycker **Lisbeth Wijk**, företags-sköterska på Kommunhälsan i Jönköping.

– Det här glöms bort många gånger i arbetsgruppen. Vi måste prata om vad vi har för värderingar och kunskap i vår grupp, säger hon.

15-metoden är bra för att identifiera riskbruk tycker hon. (se nr 4/2019 av *Alkohol & Narkotika*) Precis som individuella hälsosamtal. I Jönköpings kommun är det varje förvaltning som bestämmer när personalen får sådana.

– När man kartlägger och pratar om alkoholvanor kan man komma väldigt långt. Man kan tala om alkohol och motion på liknande sätt och få helheten. Personen kan få mer insikt, vi startar en självreflektion och kanske en

förändringsprocess, säger Lisbeth Wijk.

Hon tycker att riskbruk och vad det innebär kan ingå som en punkt att diskutera på arbetsplatsmöte.

DE FLESTA ANSTÄLLDA har inte något emot att få frågor om sina alkoholvanor om man undviker moraliserande och skuldbeläggande. Det går att motivera men inte tvinga fram en förändring.

– Det är svårare i rehabiliteringen.

Och ju större problem desto större förnekelse, säger Lisbeth Wijk.

Vi får återkomma till det. Det finns en lång period mellan riskbruk och tills dess att någon eventuellt utvecklar ett beroende. Kanske sju eller tio år. Över hälften av de tillfrågade i en undersökning gjord på uppdrag av Systembolaget svarade att de någon gång misstänkt att en kollega har alkoholproblem. 37 procent av dem hade då berättat för sin chef eller någon annan med personalansvar. 79 procent av cheferna svarade att de känner sig trygga med hur de ska hantera en sådan situation, bara var fjärde hade ett behov av mer kunskap om hur man ska upptäcka alkoholproblem. I 43 procent av fallen vände sig chefen till HR-avdelningen. 24 procent tog hjälp

av en extern resurs.

Magnus Nyqvist är områdeschef för Mälardalen och norra Sverige hos Alna som kan vara en sådan utomstående resurs. Alna är ett aktiebolag ägt av de centrala organisationerna på arbetsmarknaden; LO, TCO, SACO, Svenskt näringsliv med flera. Alna utbildar, ger stöd och utreder. Magnus Nyqvist är tydlig med att arbetsgivarens ansvar rör arbetsplatsen, inte fritiden.

– Det är viktigt att ha koll på. Det är när det spiller över på jobbet som vi kan komma in som stöd. Cheferna har omsorg om sin personal men det kan inte bli en diskussion om hur många öl som är okej att dricka kvällen innan. Du får ha ett alkoholberoende och ha ett jobb, men inte komma bakfull eller för trött. Vi pratar inte påverkad eller ►

”

Ju större problem desto större förnekelse.

”Kanske får kollegan veta flera är tidigare än chefen att någon dricker mycket. Då är det viktigt att man har mod att fråga. En kollega kan också bli medberoende.

inte – vi pratar tjänstbar. Även om arbetsgivaren självklart måste agera om någon kommer påverkad eller bakfull till jobbet, säger Magnus Nyqvist.

ALKOHOLRELATERAD SJUKFRÅNVARO OCH närvaro med mindre produktivitet, risk för olyckor men också negativ påverkan på medarbetarnas produktivitet finns belagt som kostnader i olika studier.

Magnus Nyqvist stöttar chefen, han träffar aldrig arbetstagaren som kan få stöd genom Alnas behandlare. Lisbeth Wijk på Kommunhälsan i Jönköping träffar chef och arbetstagare tillsammans. Men då måste chefen först själv ha tagit orosamtalet.

– Det ska utgå från fakta, vad som

Lisbeth Wijk är företags-sköterska på Kommunhälsan i Jönköping.

har hänt och vad som är problemet. Hos mig är det viktigt att båda är med så att vi alla har samma grund. Jag har tystnadsplikt åt båda håll. Om det kommer fram att någon har en psykisk sjukdom till exempel, vill personen själv inte berätta för chefen kan jag inte skvallra, säger hon.

Chefens uppgift är aldrig att bevisa att någon är påverkad.

– Vi tror att det är alkohol, men det kanske är lugnande medicinering. Vi styr bort från det där, säger Magnus Nyqvist och fortsätter:

– Problemet är inte att du spelar spel, utan att du kommer i ett skick som gör att du inte fixar att göra ditt jobb. Anställningsavtalet är en ömsesidig överenskommelse där arbetstagaren ska ge tid och prestation och arbetsgivaren lön och andra förmåner.

ARBETSGIVARENS ANSVAR ÄR att utreda. Finns det en sjukdom finns det också ett starkare anställningsskydd. Då kan du inte bli uppsagd. Men sjukdom i klinisk mening behöver inte vara en sjukdom i arbetsrättslig mening.

– Spelberoende finns i klinisk

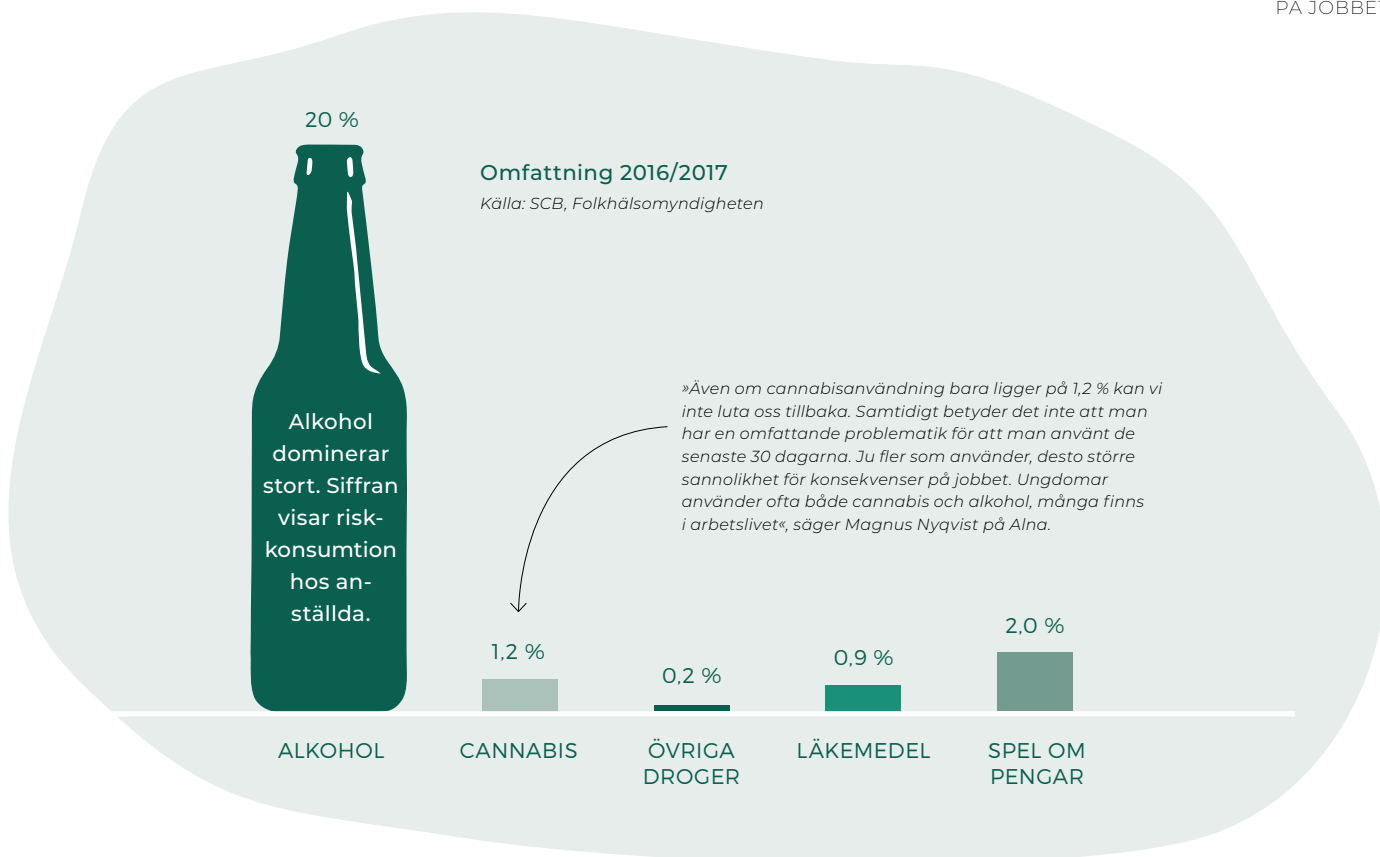
mening men det är inte prövat i Arbetsdomstolen, AD. Alkohol är prövat. Narkotikaberoende är troligen en sjukdom men annat kan spela roll i Arbetsdomstolen, som säkerhet och att narkotikaanvändning är illegalt. Det är naturligtvis svårare att driva den typen av ärenden i AD, då ingen vill förlora, säger Magnus Nyqvist.

Nästan i alla fall finns en samproblematik med psykisk ohälsa som stress, ångest eller depressioner.

– Vad är arbetsrelaterat? Finns till exempel stress och alkohol måste man jobba med båda samtidigt. Kanske självmedicinerar någon med alkohol mot stress men det kan också vara alkohol som är den grundläggande orsaken, säger Magnus Nyqvist.

Målsättningen med rehabilitering är att personen ska fungera på jobbet. Men arbetsgivaren tänker ofta att någon är antingen frisk eller sjuk,

– Arbetsgivaren kan inte bestämma att du inte ska ha en alkoholkonsumtion alls. Det är helt omöjligt. Du får göra vad du vill på din fritid men ska vara fungerande på jobbet. Det är en fälla som arbetsgivaren

60%

av 1 000 tillfrågade chefer uppger att **en handlingsplan för alkohol finns** och att de har tagit del av innehållet.

Källa: Systembolaget

går i och skriver in i kontrakten om rehabilitering om total nykterhet, säger Magnus Nyqvist.

För den som inte vill utredas, inte vill ha någon behandling, som säger nej och fortsätter med ett problematiskt beteende på jobbet kan det hela övergå i ett arbetsrättsligt ärende. Det kan leda till uppsägning av personliga skäl.

– Men då måste du ha ett antal tillfällen av misskötsamhet, säger Magnus Nyqvist.

ARBETSGIVAREN FÅR TÅLA återfall. Det är en del av en tillfrisknande-processen.

– Medverkar du i din behandling, gör du det som förväntas. Då kan arbetsgivaren inte göra så mycket utom att fortsätta påtala att det inte är okej, säger Magnus Nyqvist.

Det blir knepigt om medarbetaren gör en förändring av sin livsstil, från skadligt till fungerande bruk, men ändå sköter sig illa på jobbet.

– Jag kan ha taskigt beteende även utan alkohol.

Magnus Nyqvist vill också prata om

läkemedel. Den som fått förskrivna läkemedel bör tala om det för sin arbetsgivare.

– Har du dragit ut en visdoms-tand och fått starka värktabletter som citodon, då kanske du ska vara sjukskriven fast inte vårdens ser det så. De frågar oftast inte vad du jobbar med men med vissa läkemedel är det olämpligt att köra bil till exempel.

Lisbeth Wijk på Kommunhälsan vill att vi ska prata mer om kollegornas roll, vad jag som arbetskamrat kan göra.

– Kanske får kollegan veta flera år tidigare än chefen att någon dricker mycket. Då är det viktigt att man har mod att fråga. En kollega kan också bli medberoende och täcka upp på ett sätt i arbetet som innebär att man skyddar personen. Det är inte att skvallra att prata med chefen, då kan man bryta ett destruktivt mönster, visa att man bryr sig. ◀

LÄS MER

➔ ALKOHOLRAPPORTEN 2019

TEMA: ALKOHOL OCH ARBETSLIV

omsystembolaget.se/globalassets/pdf/alkoholrapport-2019.pdf

DROGTESTER AVALLA SORTER

Det har blivit allt vanligare med drogtest på jobbet. En fråga om arbetsmiljö och säkerhet, men testerna måste också vara säkra.

TEXT ANNA FREDRIKSSON & MARIA KORPSKOG / ILLUSTRATION MOA HOFF

INGEN VET HUR många drogtest som görs på arbetsplatser varje år. Men antalet ökar stadigt. **Urban Svensson**, medicinskt ledningsansvarig läkare på Previa uppskattar siffran till 150 000. Previa som är en av de större aktörerna inom företagshälsövården gör själva 40 000 tester.

– Det finns många lycksökare som säljer förenklade snabbtester för en rad substanser utan den kvalitetssäkring av drogtestprocessen som är

Urban Svensson
från Previa.

nödvändig för ett rättssäkert resultat. Man måste kunna lita på resultaten. Om man överhuvudtaget ska göra tester ska man göra det rättssäkert, säger han.

Snabbtester kan fungera på akuten, i kriminalvård eller på behandlingshem, menar Urban Svensson. I arbetslivet är det ytterst en fråga om resultatet är förenligt med jobbet. Något som kan få stora konsekvenser för individen som i slutändan i värsta fall kan bli av med

sin anställning. Vid nyanställning handlar det om att få jobbet eller inte.

– Sedan kan man fundera över om det påverkar arbetsförmågan att röka cannabis. Men det handlar om trovärdighet, att lokförare eller den som arbetar inom kärnkraftsindustrin hanterar säkerheten. Det kan få så gigantiska konsekvenser för tredje man om vi inte håller oss inom gränserna, säger Urban Svensson.

”

Det finns många lycksökare som säljer förenklade snabbtester.

UNGEFÄR FEM PROCENT av drogtestsvaren är positiva. Det kan ofta bero på förskrivna läkemedel så slutresultatet blir att mellan 1–2 procent handlar om påvisat intag av illegala droger.

I Sverige har det nu blivit relativt okontroversiellt att drogtesta inom de flesta branscher. Men inte hos polisen eller Försvarsmakten, säger Urban Svensson.

– Staten får inte ta prov på medborgaren, det handlar om grundlagsskyddet, det är en märklig tolkning. Det är en vanlig orsak till att offentliga verksamheter avstår trots att de vet att det finns ett problem, säger han.

I Danmark används inte tester på samma sätt, i Norge är det i stor utsträckning inte tillåtet att testa.

– Samtidigt som det i Sverige finns en ökande acceptans för att man kan använda cannabis både rekreativt och medicinskt ska arbetsgivaren ha en hälsosam arbetsmiljö. Det handlar om arbetsmiljöansvar, säkerhet och medarbetarnas hälsa, säger Urban Svensson.

AV SVERIGES 290 kommuner har alla en egen inställning till om man ska drogtesta sina anställda. Det som är helt uteslutet i kommun A kan vara regel i kommun B. Nya politiker och tjänstemän sätter gärna sin prägel på just det här området.

Anställda med positivt test ska erbjudas behandling. I Sundsvall fick företag och offentliga förvaltningar tidigt en modell uppkallad efter sig. 2009 gick Sundsvalls kommun så långt att man avkrävde leverprover av nya medarbetare, även stickprov togs. Dåvarande personaldirektör **Rolf Bergbom** sade till tidningen *Dagbladet*: »Kommunens nya drogpolicy går bland annat ut på att alla ►

Varför slumpmässiga drogtestar?

Alkohol & Narkotika frågar **Magnus Nyqvist**, områdeschef Mälardalen och norra Sverige på Alna.

TEXT ANNA FREDRIKSSON

– **SYFTET ÄR ATT** man ska tänka efter före, man får inte så många positiva provsvar. Som arbetsgivare måste du också veta *vad* du får svar på. Bara för att vi har testerna har vi inga problem tänker arbetsgivaren kanske. Men det är fel. Man måste jobba förebyggande med kultur, policy, handlingsplaner, hjälp och stöd. En arbetsgivare behöver också veta att metoderna är arbetsrättsligt godkända.

Vad tittar man på?

– Vid drogtestar i arbetslivet tittar man på spårämnen, rester av ett intag, inte på om personen är påverkad. Arbetsgivarna kan tänka att har du haft påverkan då har du spårämnen kvar. Om det handlar om narkotika är det en illegal handling, medarbetaren har begått ett brott. Just det illegala kan göra att arbetsgivaren kan tycka att man inte ska behålla sin anställning. Men det räcker sannolikt inte med ett positivt provsvar för uppsägning arbetsrättsligt. Du kan teoretiskt sett ha blivit drogad på helgen. Ett positivt provsvar säger ingenting om omfattningen av en problematik. Det ger en ögonblicksbild.

Vad är skillnaden mellan olika tester?

– För att testa alkohol kan du med blodprov se intag de senaste två veckorna. Finns leverpåverkan är omfattningen större och längre. Det absolut säkraste för narkotika är urinprover, de är arbetsrättsligt godkända men dyrare, där ser du två dygn tillbaka. Bruk av läkemedel är spårbart en längre tid och cannabis syns cirka två-tre veckor beroende på hur mycket du röker. Godkända salivprov finns också, de är mindre integritetskränkande, men har kortare spårbarhet, där ser du några timmar. Snabbtester är helt värdelösa för en arbetsgivare, de är inte gjorda för arbetslivet utan för vården. Om en person kommer in på beroendekuten och knappt är pratbar, då behöver man veta vad man ska göra för att häva tillståndet. Efter fem minuter går det att se om det kan vara kokain eller heroin. Men det är en gissningslek.

Alna är med i ett projekt hos SIS, Svenska Institutet för standarder som tittar på snabbtester?

– Vårt fokus där är att tillvarata arbetsplatsens perspektiv arbetsrättsligt, och att det finns rimliga förväntningar på vilka svar snabbtester ger. Helst bör de inte användas alls. Projektet beräknas vara klart 2020. ◀

Magnus Nyqvist är områdeschef Mälardalen och norra Sverige på Alna.

” Det handlar om å ena sidan patientsäkerhet – å andra sidan skydd för den personliga integriteten.

arbetssökande får fylla i ett formulär om sina vanor och lämna ett blodprov där man ser spår efter illegala droger, men även högt alkoholintag. Vi vill undvika att anställa aktiva missbrukare. Det är en signal på hur vi ser på droger i arbetslivet.»

Efterhand har synen på hur proverna ska tas i Sundsvall förändrats, idag tas bara urinprover vid nyanställning. Kommunen har på bara några år pendlat från att enbart använda sin egen kommunhälsovård för provtagning och samtal, till att använda sig av Alna och NDP, Nordisk Drogprevention AB – för att nu återigen nästan enbart anlita sin egen kommunhälsovård. **Robert Weidman** är HR-strateg i Sundsvalls kommun:

– Vi använder oss inte av slumpmässiga drogtestar alls, det är inte aktuellt. Vi drogtester istället vid alla nya tillsvidareanställningar. Huvudintentionen med det är att visa att vi tar rejäla tag runt det här med alkohol och droger. Det finns i och för sig viss evidens runt nyttan med stickprov, men vi har lagt det på hyllan. Medarbetarnas integritet är viktig för oss.

ROBERT WEIDMAN BÖRJADE arbeta i Sundsvalls kommun för två år sedan. Men han behövde själv inte göra något drogtest då.

– Det finns en ganska stor differens där, det är vi medvetna om. Det skiljer sig åt mellan förvaltningar och tidpunkter när prover tas, men jag kan inte riktigt se något mönster.

Karin Rystedt är HR-direktör i Sundsvalls kommun, också relativt nyanställd, och fick göra ett drogtest när hon skulle anställas.

– Det kändes tryggt!

Karin Rystedt arbetade tidigare som HR-direktör i Region Gävleborg, som ligger långt framme i arbetet med att införa stickprover bland medarbetare.

– Det handlar om å ena sidan patientsäkerhet –

Maria Marklund är kommunalråd för S i Skellefteå.

å andra sidan skydd för den personliga integriteten. Utifrån säkerhetsaspekten inom sjukvården, där en påverkad medarbetare skulle kunna utgöra en risk för patienter, tycker jag att det är viktigt att ordentligt utreda det arbetsrättsliga läget i frågan. Det gjorde vi i Gävleborg.

KOMMUNALRÅDET MARIA MARKLUND, S, berättar att Skellefteå kommun tidigare tog prov bara vid misstanke om missbruk, men räddningstjänsten ville ha mer. De ville göra prov vid nyanställningar.

– De ville säkra arbetsmiljön för sig själva. Vi politiker sade nej, vi kände att drogtestar var integritetskränkande. Men när vi hade utrett frågan ändrade vi oss. Nu ska vi införa stickprovstagning på försök – och test vid nyanställningar. Vi har inte bestämt än vilken typ av prov som ska göras, och om det är kommunhälsan eller en privat utförare som ska göra det. Det är känsligt, av sekretesskäl. Vi vill ju uppnå trygga och säkra miljöer både för medarbetare och invånare. Det är jätteviktigt. ◀

Robert Weidman är HR-strateg i Sundsvalls kommun.

FAKTA

Vad kostar ett drogtest?

➔ »Alkoholutandningstest av samma slag som polisen använder kostar 200 kronor. Blodprover för alkoholmarkörer i blodet eller urin/salivdrogtestar kostar runt en tusenlapp.«

Lynnita Bergström, sköterska Visida företagshälsovård i Boden

December är tiden för många julbord och personalfester.

HUR BJUDER NI?

CECILIA ERDALEN
Presschef Göteborg Energi

JOHAN KALLBLAD
VD Exsitec

ULF LERNÉUS
Förbundsdirktör för Sveriges
Auktoriserade Begravningsbyråer

● **VÅRA RIKTLINJER INNEBÄR** att en aktivitet, julbord eller annat, får kosta max 300 kr + 180 kr i omkostnad per person. Ingen alkohol bekostas av arbetsgivaren och det är inte heller tillåtet att dricka alkohol i våra lokaler. Vi tycker att dessa riktlinjer är rimliga och att de fungerar bra.

Företaget/arbetsgivaren anordnar inte aw. Däremot händer det väl att personal går på aw på stan, precis som på de flesta arbetsplatser.

Det är upp till varje chef att avgöra om hen vill ordna något för sin personal, till exempel julbord. Det ser olika ut. Det händer också att vi anordnar aktiviteter för hela personalen, cirka 1 000 personer. Förra året hade vi en utbildningsdag kring vår nya strategi och avslutade med en fest där alla bjöds in. Inför semestern brukar vi ha en sammankomst med koncernledningen där alla bjuds på en glass. Det har också förekommit att all personal har bjudits på tårta. ◀

”
**Arbetsgivaren
anordnar inte aw.**

● **VI HAR INGEN** skriftlig policy men som chefer ska vi verka för ett sunt brukande, företaget ska inte uppmuntra till drickande. Har vi företagsevent bjuder vi på två drinks. Sedan tillåter vi alla att göra som de vill. Vi jobbar inom IT med många unga människor, vi har ett stort traineeprogram och det har hänt att vi tagit in 35 personer direkt från universitet. Vi blir en övergång mellan studentlivet och arbetslivet. Alkohol finns i vår bransch och i våra liv. På kickoffer och företagsevent har vi haft utsedda trygghetspersoner att gå till om det är något. Har vi någon alkoholrelaterad incident ska vi chefer ta ett samtal om den direkt. Ganska många gånger har jag och HR-chefen sagt att vi vill ha en helt alkoholfri kickoff, men vi får ganska mycket mothugg när vi testat idén. Jag blir den moraliserande om jag säger att det ska vara alkoholfritt. Jag skulle vilja avdramatisera alkoholvärdandet och se till att alkohol inte är i centrum av våra aktiviteter. ◀

”
**Alkohol finns
i vår bransch.**

● **VI HAR EN** policy sedan 2006 som säger att all representation ska ske med måtta och att kostnaderna ska hållas inom rimliga och försvarbara gränser. Utgångspunkten är att all representation ska vara alkoholfri. Vid konferenser, personalfester och liknande kan öl och vin serveras. Undantagsvis kan avsteg från denna huvudregel göras när vi är värd för internationella gäster eller vid andra särskilda tillfällen som förbundsstyrelsen och/eller vd finner lämpligt.

”
**All representation
ska ske med måtta.**

Vid julbord har det fram till för ett par år sedan bjudits på en julöl och en snaps. Det är numera helt borttaget, nu får alla betala för all alkohol själva, undantag lättöl. Det kändes helt naturligt för ett par år sedan att göra denna justering, det kändes inte »i tiden«. Beslutet har bara fått positivt mottagande, inte ett enda negativt uttryck har jag hört, snarare tvärtom. ◀

YRKEN I RISKZON:

Frihet och tillgänglighet ökar riskerna

Det är mycket ovanligt att alkohol konsumeras under arbetstid i Sverige, förekomsten är lägre än en procent. Ändå är vissa yrkesgrupper mer i riskzonen än andra. **TEXT** MARIA ZAITZEWSKY RUNDGREN

FRIA ARBETSTIDER, LÅG social kontroll, tillåtande attityd och att alkohol finns tillgänglig på eller i anslutning till arbetsplatsen är faktorer som innebär en ökad risk för att man dricker mer.

– Det finns inga färskare studier om yrken och alkoholkonsumtion, men tidigare forskning visar att krogbranschen samt reklam- och media sticker ut med en generellt högre alkoholkonsumtion. På krogen är miljön tillåtande och tillgången till alkohol given. Troligen är medarbetare som har fria arbetstider, låg social kontroll och där representation är en del av jobbet i en viss riskzon, säger alkohol-forskaren **Ulric Hermansson**, vid Karolinska institutet.

Andra branscher som har en ökad risk för missbruk – av ovan nämnda anledningar – är artist/eventbranschen samt vårdpersonal. Bland vårdpersonal är stölder av tabletter och narkotiska preparat förekommande, främst bland sjuksköterskor.

Sedan 2016 har andelen vårdpersonal som fått sin legitimation indragen på grund av brott eller sjukdom (i den kategorin ingår stöld av läkemedel) ökat. Det visar Hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd, HSN:s verksamhetsredogörelse från 2018. Men enligt HSN:s ordförande **Susanne Billum** går det inte att dra slutsatsen att den här typen av stölder verkligen har ökat.

– Det kan vara så att fler anmälningar görs. Hos många vårdgivare är kontrollen skärpt och

65%

av 2 000 tillfrågade anställda i 18 olika branscher uppger att det finns en alkoholpolicy på arbetsplatsen som man tagit del av.

Källa: Systembolaget

man anmäler misstanke om brott till IVO, Inspektionen för vård och omsorg. Vi tar ställning till ärenden som rör legitimerad personal och stölder av läkemedel är vanligast bland sjuksköterskor, då de håller i den praktiska läkemedelshanteringen. Läkare och apotekare har andra sätt att få tag i receptbelagd medicin, säger Susanne Billum.

HON MENAR ATT problemet har funnits länge och att det kan vara svårt att veta om personer som redan har en missbruksproblematik söker sig till arbetsplatser med hög tillgänglighet av tabletter och läkemedel, eller om lockelsen att stjäla mediciner väcks om man exempelvis drabbas av svårigheter i livet.

Ulric Hermansson är inne på samma spår.

– Det är svårt att veta vad som är hönan och ägget. Kanske är det så att människor som gillar en tillåtande alkoholkultur eller är intresserade av alkohol söker sig till krog- eller restaurangbranschen, vinproducenter och även Systembolaget. Men det är kanske inte så konstigt om man har ett intresse för alkohol. Där det finns en acceptans och tillgång till alkohol är risken större. Det är enkel matematik.

Ulric Hermansson understryker dock att medvetenheten kring alkohol i svenskt arbetsliv är mycket högre i dag.

– Alla branscher har i dag ett säkerhetstänk och de flesta har en alkoholpolicy. Forskning visar att tydliga regler och en alkoholpolicy ger en lägre förekomst av alkoholproblem bland anställda. ◀

Ulric Hermansson är alkoholforskare vid Karolinska institutet.

Foto: Nina Hedlund

” Tydliga regler och en alkoholpolicy ger en lägre förekomst av alkoholproblem.

»Jag stal tabletter på jobbet«

Under nästan två decennier stal undersköterskan **Pia Andersson** narkotikaklassade läkemedel på sina olika arbetsplatser och av närstående. Hon åkte fast flera gånger med fortsatte.

TEXT MARIA ZAITZEWSKY RUNDGREN / FOTO TOMAS ONEBORG/SVD/TT · LEIF BOSTRÖM

FÖRSTA GÅNGEN UNDERSKÖTERSKAN **Pia Andersson** kom i kontakt med smärtstillande tabletter var på 1990-talet efter en operation. Hon fick kodeintabletter som omvandlas till morfin i kroppen.

– Jag svävade på moln, euforin var total, säger hon.

Pia återhämtade sig men kunde inte riktigt glömma det där ruset hon fått av de smärtstillande tablettarna. Hon hade dock inga tankar på att försöka få tag i de narkotiska preparaten, utan jobbade på som undersköterska på en intensivvårdsavdelning.

När hennes första son föddes fick de fin kontakt med en äldre kvinna. Pia växte upp med en alkoholiserad mamma och kontakten med henne var dålig.

– Vi var mycket hemma hos vår »extramormor«, som också var undersköterska. Hon hade problem med en höft och använde smärtstillande. Snart började jag nalla tabletter från henne. Jag mindes ju ruset och det var det jag ville åt...

När son nummer två föddes började Pia jobba natt för att ha mer tid för barnen. Men det slet alldeles för hårt och när hon började på ett särskilt

äldreboende tog missbruket fart.

– Jag hade nycklar till alla boende och kunde ganska fritt gå ut och in i deras lägenheter. Jag var kontaktperson till en strokepatient som använde tunga smärtstillande brus-tabletter och fann ofta anledning att gå till honom och stal tabletter varje dag. Ingen märkte något och på den tiden fanns inga narkotikalistor.

I TRE ÅRS tid gick hon på smärtstillande varje dag och till och med på sina lediga dagar hittade hon på anledningar att åka ner till jobbet och »hälsa på« patienter; beroendesjukdomen maskerade som omtanke.

– Jag vill inte skylla ifrån mig, men jag levde i ett dåligt äktenskap och orkade helt enkelt inte med min vardag. Jag tog ett väldigt stort ansvar för hem och barn och satte andras behov före mig själv. Ruset blev ett sätt att fly undan mitt dåliga mående och mina känslor, säger Pia, som dock försökte begränsa intaget av tabletter till max tio per dag. Med en medfödd leversjukdom kändes det viktigt att inte ta för mycket.

– Men jag var ständigt påtänd och de dagar jag inte fick tag i tabletter drack jag alkohol för att fylla ut

”

De dagar jag inte fick tag i tabletter drack jag alkohol.

tomrummet. Till sist gick det inte att dölja längre, konstaterar Pia.

Hon bytte till en intensivvårdsavdelning. Här började hon direkt fråga efter tabletter på olika avdelningar och det tog inte lång tid förrän personalen anade oråd.

– En ledig dag fick jag besök av en läkare och en sjuksköterska. Jag erkände och det var så skönt att de inte dömde mig. De förklarade att det är jätteviktigt att sjukvårdspersonal åker dit för stöld av droger. Vi kan ju mycket om mediciner och droger och hur de fungerar, så ja, lockelsen är stor.

Hon fick sluta på intensiven, sjukskrevs några månader, men fick ingen egentlig hjälp mer än något psykologsamtal.

En vän som var chef på thoraxkliniken på Sahlgrenska sjukhuset

rekommenderade Pia trots hennes bakgrund. Här var det enklare än någonsin att få tag i smärtstillande.

– Det stod medicinvagnar i korridorerna, det var bara att plocka. Smärtstillande injektioner räknades men inte värktabletter. Men jag var väldigt försiktig. Kollade mig alltid över axeln så att ingen var i närheten, säger Pia som under den här perioden också stal tabletter från sin pappas badrumsskåp.

Den 6 februari 2006 jobbade hon kväll, men kom tidigt för att förse sig med tabletter. Hon svalde en hel karta, tio tabletter.

– Vi samlades i personalrummet där jag plötslig ramlade ihop i ett kraftigt epileptiskt anfall. Jag blev nerkörd till medicinakuten och räddades till livet. Jag visste ju vad anfallet berodde på och skämdes inför min chef och min vän som hade ordnat jobbet åt mig. Jag hade inte bara svikit mig själv utan också henne...

PIA ÅTALADES FÖR grov narkotikastöld, fick villkorlig dom och sparken från jobbet. Under ett år drogtestades hon regelbundet och lyckades hålla sig borta från tabletter och alkohol.

Så började hon inom hemtjänsten, stal starka morfinpreparat från en brukare som upptäckte att det försvann medicin. Han installerade en kamera som fängade Pia på film.

– Jag åkte dit igen och jag fick 180 dagars samhällstjänst. Skammen var stor men mitt smusslande beteende satt i ryggmärgen.

Hon skulle hinna med ytterligare en vända innan hon 2012 åkte fast för stöld igen. Kort därefter gick hon på sitt första tolvstegsmöte. I dag är hon

drogfri sedan snart fyra år och arbetar som personlig assistent. Något sug efter tabletter känner hon inte längre.

– Men jag vet av egen erfarenhet att för den som jobbar i vården och har det här suget är det relativt lätt att komma över narkotiska preparat, om man är lite uppfinningsrik. Även om all medicin ska dokumenteras och räknas så faller saker mellan stolarna, konstaterar Pia. ◀

” Det stod medicinvagnar i korridorerna, det var bara att plocka.

»Två, tre öl gör det lättare att somna«

Kockjobbet är fysiskt krävande och arbetsdagarna långa. Det är inte helt enkelt att varva ner efter ett intensivt pass.

TEXT ANNA FREDRIKSSON

HAN KOMMER ALLTID ha mammas ord i bakhuvudet: »var försiktig, det är lätt att hamna snett i restaurangbranschen«. Men det beror på vad man är för person och vad man har för kompisar, säger **Simon**.

– På de flesta ställen där jag har jobbat är det stenhård nolltolerans. För att ha en bra restaurang måste du upprätthålla ett rykte, ha kockar som levererar varje dag. På sin höjd dricker du en redbull under arbetstid.

Det blir mycket kaffe och snus, rökningen håller på att försvinna.

– Folk blir tjuriga om du tar rökpaus. Om jag blir hängig efter ett tag tar jag en snus, känner att min koncentrationsnivå höjs lite när nikotinet kickar in.

Cheferna bjuder aldrig på arbetstid. Ibland kanske det blir något på jobbets bekostnad när personalen sitter och snackar i jobbaren.

– Men då har vi signat off och ingen vill att gästerna ser att någon är full.

Många i restaurangbranschen är unga och det finns de som gillar att festa.

– De flesta tar ju en aw. Visst kan det förekomma andra droger också, kanske för att orka. Folk som jobbar sent hamnar ute sent, vi får en annan dygnsrytm.

Det är långa arbetspass, mellan 10 och 14

”
**De vill
ligga på
samma
plan som
gästerna
och
blandar
ihop
drickan-
det med
att vara
social.**

timmar både lördag och söndag varannan vecka.

– Du vill fortfarande ha helg. Du vill ha lite egen tid, känna att du har ett privatliv. Alla andra ligger och sover men dina kollegor sitter och dricker, då är det lätt att hänga på.

När du jobbar sent och börjar tidigt igen på morgonen är det svårt att varva ner och hinna få ordentligt med sömn. Att veta det kan skapa stress.

– Jag rökte lite gräs tidigare för att göra det lättare, jag är alltid extremt uppe i varv efter ett pass. Det är ett fysiskt jobb, du står upp, du ska komma ihåg vad du ska göra, det är roligt och jag trivs men det kan vara rörigt.

NÄR SIMON VAR yngre var han ofta ute hela natten, sov två timmar och gick till jobbet rejält bakfull. Nu har han blivit några år äldre och mer medveten. Han har en flickvän som jobbar vanliga tider och som han vill hinna umgås med. Och så tränar han. Kockyrket är tungt för handleder och rygg, ofta står han böjd framåt.

– Klättringen hjälper mig i längden att bygga upp en grundstyrka, att palla med. Jag tar det ganska lagom nu, det gör inget om jag dricker två öl en kväll, jag kan hålla en bra balans, inte vara tokbakis.

Men det är en balansgång som man får försöka hitta själv.

– Jag vet att jag somnar snabbare om jag dricker två, tre öl. Det blir en ursäkt, tre blir fem och fem blir sju. Jag insåg ganska snabbt att det inte får bli en vana. Men alla har inte den självkontrollen.

HAN HAR JOBBAT med folk som druckit under arbetstid.

– Det är ganska intressant att se faktiskt, de är fungerande alkoholister. De är betydligt äldre, de har varit krogisar hela livet. De vill ligga på samma plan som gästerna och blandar ihop drickandet med att vara social. Det har ändå funkat som servispersonal, jag har inte hört nån klaga på det. Men då är det ett ställe som inte har koll på den alkohol som serveras.

När Simon jobbade utomlands var det värre.

– Ett ställe var ganska slirigt, där drack jag själv nån öl på jobbet, jag var 20 och tyckte det var supercoolt, det var avslappnat. Då jobbade jag med två tjejer som var 30 och 40, vi hade delade jobb och var lediga två-tre timmar mitt på dagen.

Simon stack iväg och surfade, men tjejerna satte sig och drack öl.

– De kunde komma tillbaka helt dyngrika. Det var inte så kul att jobba med dem sen. ◀

LÄS MER

➔ »DET VAR VANLIGT ATT FÅ BETALT I ALKOHOL«
[alkoholochnarkotika.se](#)

RESTAURANGFACKET:

»Vi vet att vi är extra utsatta«

Arbetsgivarna har ett stort ansvar för sina anställda i restaurangbranschen, där många är unga. Det går inte att dra en skarp gräns mellan fritid och arbetsansvar Hotell- och restaurangfacket.

TEXT ANNA FREDRIKSSON

DEN STÖRSTA ÅLDERSGRUPPEN i restaurangbranschen är 19–20-åringar. 2018 visade en enkät från STAD, Stockholm förebygger alkohol- och drogproblem, att narkotikaanvändningen hade ökat kraftigt, både bland de anställda själva och gästerna. Nästan 60 procent av de 665 restauranganställda som besvarade enkäten uppgav att de använt cannabis, var tredje hade använt kokain och var fjärde ecstasy.

– Vi vet att vi är extra utsatta i krogmiljö och att vi har en högre andel som har testat narkotika, trenderna i samhället tar sig in i vår bransch, säger **Pim van Dorpel**, vice ordförande i Hotell- och restaurangfacket.

Men han ser också en positiv utveckling när alkohol-drickandet minskar bland yngre.

– Förhoppningsvis följer det beteendet med in i branschen. Fler bland arbetsgivarna inser också att de inte bara har festprissat anställda och att de inte ska uppmuntra till alkoholbruk efter jobbet. Man behöver locka med andra delar. De som säsongsarbetar i fjällvärlden till exempel, många vill hellre ha ett bra liftkort än tid till att festa.

Foto: F. Sandin Carlsson

I AVTAL MED arbetsgivarorganisationen Visita regleras rehabilitering och hur drogtester ska genomföras av oberoende företagshälsovård. Ett narkotikaberoende ökar skaderisken och påverkar kollegornas arbetsmiljö, men kan vara svårt att upptäcka.

– Tester ger en tendens, men de är inte saklig grund för att göra sig av med en anställd. Arbetsgivaren tycker alltför ofta att det är lättare att säga upp en person än att konfrontera och stötta genom den process det innebär att bli drogfri.

Pim van Dorpel anser att arbetsgivarna har ett stort ansvar.

– Man skyller på fritiden, men den som tar droger utanför arbetstid är troligtvis påverkad under arbetsdagen också. Vems ansvar är det? ◀

»Om chefen festar gör personalen likadant«

Att människan är ett flockdjur märks tydligt när det gäller alkoholkulturen tycker **Karin Hagman**. Och det är chefen, ledaren för flocken, som sätter normen. Så var det på Kommunal.

TEXT ANNA FREDRIKSSON / ILLUSTRATION MOA HOFF

VARFÖR ÄR ALKOHOL en fråga i arbetslivet? Det finns en massa perspektiv på det, men bland annat för att vi kan göra nånting åt problemet.

Det säger **Karin Hagman**, vd för IQ, ett fristående dotterbolag till Systembolaget. IQ vill påverka våra attityder och värderingar runt alkohol så att vi agerar smartare, som man själva uttrycker det.

Hon har mycket varierande erfarenheter av hur alkoholkulturen på en arbetsplats kan yttra sig och vilka konsekvenser den kan få. Vi kan ta det från början. I sin ungdom jobbade Karin Hagman i restaurangbranschen och såg hur kockarna söp på dagarna under arbetstid.

– Sedan kom jag till Hyresgästföreningen, där bjöd vi aldrig, det var väldigt restriktivt. Man fick köpa för egna pengar.

Därefter blev det en pr-byrå där arbetsgivaren bjöd på fredagsvin.

– Vi drack och fortsatte jobba.

Så kom hon 2015 till fackförbundet Kommunal som kommunikationschef.

– Det kändes gammaldags med bjudkulturen där, och man drack väldigt mycket.

Karin Hagman såg det som en chefs- och ledningsfråga. Inte alla, men några, var en del av den här kulturen och ville ha det så. Det är chefen som sätter alkoholkulturen och den kan ha stor påverkan på en arbetsplats menar hon.

– Den kan bestämma hur vi är med varandra och vilka som är med i innegänget. Om chefen

Förr skulle man festa och röka, nu kanske de häftiga tränar mer.

signalerar: fan vad kul nu ska vi dricka, då kommer den bilden att sprida sig. På Kommunal tog festandet mycket energi. Folk undrade efteråt: togs det några beslut? Vad hände? Det var lite viskleken. Det tog fokus från det vi skulle hålla på med.

Karin Hagman drogs själv med och drack mer fast hon egentligen inte ville. Önskan att höra till flocken är så oerhört stark.

– Det är mänskligt att göra nästan vad som helst för att ingå i gruppen. Jag ville också vara med. Om du inte vill dricka kan det kännas lättare att helt avstå från att gå på en aw än att gå dit och inte dricka.

HON DRACK OCKSÅ mer av andra anledningar. Som när hon tillsammans med en chef var på möte med externa gäster.

– Chefen drack fort och mycket. Då började jag också göra likadant. För att det inte skulle märkas, för att det beteendet skulle verka normalt.

Att förändra situationen kändes svårt som mellanchefer.

– Vi hade ett mingel i Almedalen där alla blev väldigt fulla. Vi pratade om det HR-chefen och jag. Vi tyckte likadant, det här var inte ok. Men ändå lyckades vi inte nå igenom med förändring eftersom de högsta cheferna inte ville förändra. Samtidigt kände jag att jag ville markera för mina medarbetare att vi inte skulle fortsätta så här.

När Karin Hagman hade jobbat ett halvår kom förbundets värsta kris någonsin. Det började med notan från en julfest där en tredjedel var alkohol; 200 personer hade bjudits på två nubar, öl och avec. Sedan fortsatte det under två veckor med olika avslöjanden. Medlemmarna lämnade i tusental.

– Vi var nere på botten. Då blev det nolltolerans för alkohol och allt bjudande slutade. Det var fantastiskt! Vilken lättnad det var för personalen.

Att de anställda skulle reagera så positivt hade ingen riktigt förväntat sig. Det visade sig lätt att förändra kulturen.

– Medarbetarna ville ha en professionell

relation. Att sitta i möte med människor som kvällen innan varit stupfulla och tappat omdömet, eller som du har själv varit full med, det skapar ångest.

Lärdomen är att prata med varandra om hur man vill ha det. Skapa tryck för förändring både uppifrån och nerifrån.

– Våga vara obekväma, antagligen är det fler som känner likadant, menar Karin Hagman.

Alla uppskattar att veta vad som gäller. Tydligheten är viktig.

– På Kommunal fanns en policy, men den var inte levande. Ingen brydde sig om den, det var dubbla signaler.

DET SOM HON var med om där påverkade att Karin Hagman gick till IQ.

– Jag förstod hur viktiga frågor om alkohol är, att det kan vara svårt att prata om och att det är viktigt att ta upp frågorna i olika sammanhang.

Nu inför julen och alla jobbfester tycker Karin Hagman att man ska tänka extra på medarbetarperspektivet. Också på dem som har problem med alkohol.

– Alkohol kan bli riktigt exkluderande, vi måste kunna fokusera på annat. När vi på IQ frågat unga mellan 18 och 34 år, upplever 90 procent att det finns en förväntan att dricka i sociala sammanhang.

Särskilt på arbetsplatser som har mycket ung personal, där gränsen mellan privatliv och arbetsliv suddas ut och många är singlar kan det lätt bli så att fest blir lika med alkohol.

– Men tänk inte bara: »vi kör väl julbord som vanligt«. Fråga personalen vad de vill göra. Kanske vill de hellre klättra eller göra något annat aktivitetsbaserat.

Karin Hagman tycker att trenden är att företag alltmer inser det här. Det finns också en stark hälsotrend bland unga idag.

– Förr skulle man festa och röka, nu kanske de häftiga tränar mer. Det borde ha genomslag i arbetslivet. En bra arbetsgivare vill vara generös, kanske ska man ta en yogalärare till arbetsplatsen istället för fredagsöl. ◀

Karin Hagman är mer hoppfull nu än för tio år sedan när det gäller alkohol. »Men det finns också den motsatta trenden som är stark, med bilden på vinglasen i motljus talar vi på sociala medier om att nu har vi det bra, nu njuter vi.«

UPPHANDLARE EFTERFRÅGAR INTE

idébarnas
mervärde

En lagändring ger upphandlare större möjligheter att välja idébarn organisationer för vård inom missbruk och beroende. Men många upphandlingsansvariga tar inte den här möjligheten enligt organisationerna. **TEXT** LARS SOOLD

ALKOHOL & NARKOTIKA har tidigare berättat om hur upphandlad missbruksvård blivit det normala inom den svenska välfärden. Inspektionen för vård och omsorg, IVO och forskare vid Linnéuniversitet har de senaste åren också noterat att stora riskkapitalkoncerner köper upp allt mer av missbruksvården. Det är den vinstdrivande sektorn som växer.

– De som behöver vården och stödet skulle önska sig fler idébarn aktörer. Vi skapar möjligheter att hitta nya nätverk och sammanhang när man blivit nykter, säger **Magnus Helmner** från Ny Gemenskap. Föreningen drev tidigare ett behandlingshem i samarbete med kommunen. Det har man lagt ned.

– Vi kunde inte hålla tillräcklig personalstyrka för att erbjuda rätt kvalitet för de bidrag vi fick, så efter 15 år beslutade vi oss för att stänga.

Magnus Helmner anser att det är en stor risk att upphandlingar leder till att boenden ofta får byta utförande bolag.

– Då får klienterna ingen chans att

bygga ett nytt nätverk. Vi som jobbar med missbruksvård pratar mycket om fattigdomen på relationer.

Magnus Helmner tror att de idébarn organisationernas andel av vården kunde öka om upphandlarna var mer samarbetsinriktade.

– Idag är det tävlings- och konkurrensinriktat, vilket gör det svårt för idébarn. Det är tokigt.

Många av de mindre idébarn organisationerna är medlemmar i Forum – idébarn organisationer med social inriktning, som arbetar med ett alternativ till upphandlingar, idéburet partnerskap, IOP. Större föreningar som Stadsmissionen, Ersta Diakoni och

Stockholms Sjukhem, är ofta anslutna till Famna – riksorganisationen för idéburen välfärd.

LITE DRYGT TRE procent av all välfärdsverksamhet i Sverige drivs av idébarn organisationer, de kommersiella företagen står för 20 procent, medan resten drivs i offentlig regi. Den idébarn sektorn i Norge har åtta procent och är växande, och i Danmark utgör den 14 procent.

– Sverige är den välfärdsstat i världen där den idébarn sektorn är minst. Historiskt har många innovationer utvecklats av idébarn aktörer. De hittar glipor i välfärden som varken de kommersiella bolagen eller det offentliga riktigt tar itu med, säger Famnas generalsekreterare **Ulrika Stuart Hamilton**.

Famna ser positivt på lagändringen i januari i år som ger upphandlare större möjligheter att välja idébarn organisationer. Den tillåter upphandlare att rikta sig till aktörer som återinvesterar vinsten, öronmärkta upphandlingar för den idébarn sektorn. Det har också blivit tillåtet att direktupphandla

Sverige är den välfärdsstat i världen där den idébarn sektorn är minst.

välståndstjänster upp till 750 000 euro.

– Problemet är att många upphandlingsjurister inte greppat och tillämpar detta ännu. Idéburna organisationer upplever inte att kommunernas och regionernas upphandlare värdesätter de mervärden och särarter som kan finnas. Antingen att de inte efterfrågas eller att man inte förstår dem eller ser dem, när man bedömer anbudet, säger Ulrika Stuart Hamilton.

Om dessa mervärden och särarter inte efterfrågas i upphandlingen får beställaren inte ta hänsyn till dem när valet görs, även om anbudsgivaren tar upp dem i sitt anbud.

– Vid stora upphandlingar finns en rädsla hos upphandlarna att göra fel. Då skalas särarter bort. Då blir det lättare att upphandla stora aktörer som

kan erbjuda ett bra pris, säger Ulrika Stuart Hamilton.

UPPHANDLINGARNA SKER

ANTINGEN inom Lagen om offentlig upphandling, LOU, eller Lagen om valfrihetssystem, LOV. Kort beskrivet tävlar inom LOU anbudsgivare som nått upp till beställarens kvalitetskrav med priset. Inom LOV kan brukarna välja mellan flera aktörer. Dessa har valts ut efter att ha konkurrerat med den kvalitet man uppgivit, medan alla får lika mycket betalt.

– Våra medlemmar tycker ofta att LOV fungerar bättre, när den enskilde medborgaren får välja. Inom LOU blir nästan alltid dygnskostnaden per individ styrande. Då är inte alltid de idéburna konkurrenskraftiga, säger Ulrika Stuart Hamilton.

Hon fortsätter:

– Om man i upphandlingar vågar använda sig av den nya lagtexten och tar hänsyn till särart ökar möjligheten för idéburna organisationer.

Frälsningsarmén är en av landets idéburna organisationer med flest upphandlade uppdrag och avtal med ►

På Frälsningsarméns behandlingshem Kurön på Adelsö är trädgårdsarbete en av aktiviteterna.

FAKTA § LOU

► **Lagen om offentlig upphandling (LOU)** ändrades 1 januari 2019 för välfärdstjänster, vars värde beräknas understiga EU-tröskelvärdet på 750 000 euro ska endast ett fåtal regler i LOU gälla.

► **Ändringarna ska förenkla** för upphandlande myndigheter och för leverantörer och främja den idéburna sektorns deltagande i upphandlingar.

Källa: regeringen.se

Magnus Helmner är föreningskonsulent på Ny Gemenskap.

”Det räcker inte att politikerna säger att vi har en viktig roll.

Ulrika Stuart Hamilton är generalsekreterare på Famna.

Johan Lahne är Frälsningsarméns chef för offentlig upphandling.

omkring 200 av 290 kommuner. Deras chef för offentlig upphandling, **Johan Lahne**, menar att möjligheten att driva offentligt finansierad vård innebär att idéburna kan hitta andra inkomstkällor än bidrag och bli mer tagna på allvar. Konkurrenten med vinstdrivande aktörer är tuff, men han vill nyansera bilden.

– Det är en storleksfråga, och handlar inte bara om idéburet eller inte. I förhållande till de stora privata koncernerna är vi små, även om vi tillhör de största av de idéburna.

Han jämför bolagens och idéburna

föreningarnas ekonomiska storlek och säger att det handlar om sex – tio miljarder jämfört med några hundra miljoner.

– Det är en hög tröskel att börja arbeta med offentlig upphandling, jämfört med att på traditionellt sätt leva på bidrag, säger Johan Lahne.

Frälsningsarmén anser att fördelen med konkurrensen är att tvingas vässa kompetensen. Johan Lahne understryker att både LOU och LOV är bra.

– Det är ett missförstånd att upphandlingslagstiftningen hindrar kvalitet. Det går att ställa höga krav. Problemet blir när en myndighet väljer att inte göra det, ställer otydliga krav, eller brister i avtalsuppföljningen så att oseriösa aktörer får fortsätta.

En statlig utredning om idéburna aktörer i välfärden ska presentera sina förslag i december.

KULTURMINISTER AMANDA LIND säger att hon ser fram mot utredningen. Hon har också ansvar för frågor som rör det civila samhället och

lovordar non-profitsektorn som hon ser som en viktig opinionsbildare.

– Ett otroligt viktigt arbete görs med ideella krafter varje dag, oavsett om det är att läsa läxor, spela basket eller ge människor tak över huvudet. Civilsamhället stärker demokratin genom att utmana och utveckla det offentliga och genom att bredda det demokratiska deltagandet. Att civilsamhället fungerar på andra sätt än kommersiella aktörer måste få utrymme i såväl ersättnings- och bidragssystem som i lagar och regler, säger Amanda Lind.

Hon hoppas att kunskapen om de nya reglerna i LOU ska öka hos upphandlingsansvariga.

– Regeln är relativt ny så det är säkert flera upphandlande myndigheter och enheter som inte känner till den än. Upphandlingsmyndigheten har sedan 2018 drivit ett lärnätverk om konkurrens och upphandlingsfrågor med deltagare från myndigheter och idéburna aktörer. Dialog mellan idéburna aktörer och den upphandlande myndigheten kan också ge en bättre bild av vilka lösningar som finns eller kan utvecklas. Vid en dialog kan man givetvis upplysa om de möjligheter som lagen medger när man upphandlar sociala tjänster, säger Amanda Lind.

Ulrika Stuart Hamilton från Famna har sin åsikt klar om vad som behövs.

– Det räcker inte att politikerna säger att vi har en viktig roll. Det gäller att omsätta detta i handling. Politiker på alla nivåer bör göra klart att de idéburna i högre utsträckning ska finnas med som utförare. ◀

Amanda Lind (MP) är kulturminister med ansvar för civila samhället.

Foto: Kristian Pohl

FAKTA Utredningen

Utredningen *Idéburna aktörer i välfärden* ska:

- Föreslå en definition av idéburna aktörer
- Kartlägga och analysera olika sätt att identifiera idéburna aktörer
- Föreslå riktlinjer, kriterier eller andra instrument för ingående av idéburet offentligt partnerskap, i syfte att främja samverkan mellan idéburna aktörer och det offentliga

Årets förebyggare

HANINGE KROKAR ARM MED FÖRENINGARNA

Målet är att förhindra trafikolyckor orsakade av alkohol och droger. Med en ANDTS-samordnare som möjliggörare har skola och föreningsliv i Haninge ett tätt samarbete.

TEXT ANNA FREDRIKSSON

ALKOHOL, DROGER OCH trafik är en livsfarlig kombination. 2018 omkom 324 personer i trafiken, 75 av dem i alkohol- eller drogrelaterade olyckor. Ännu fler skadades svårt. För att förhindra att någon sätter sig i en bil påverkad tror **Anette Kyhlström** ordförande för MHF, Motorförarnas helnykterhetsförbund i Haninge/Stockholm på uthålligt arbete med ungdomar.

– Det räcker inte att vi från MHF kommer till skolorna och pratar i en halvtimme om hur viktigt det är att vara nykter bakom ratten. Frågorna ska komma in i den ordinarie undervisningen på flera olika sätt, säger hon.

Anette Kyhlström är ordförande för MHF i Haninge/Stockholm.

Genom diskussioner om konsekvenser, värderingsövningar och med fakta i olika ämnen. I matematiken går det att räkna på promillehalt och bromssträcka, i svenskan kan eleverna skriva en novell på temat.

I Haninge fanns intresset hos gymnasieskolan att göra något bra för eleverna runt alkohol, droger och trafik. MHF kan ta fram den information som pedagogerna behöver i sin undervisning och fylla på allt eftersom. I kommunen finns också **Inger Dahlberg**, ANDTS-samordnare på heltid. Hon beskriver hur socialnämnden börjat med en systemförändring av föreningsbidragen.

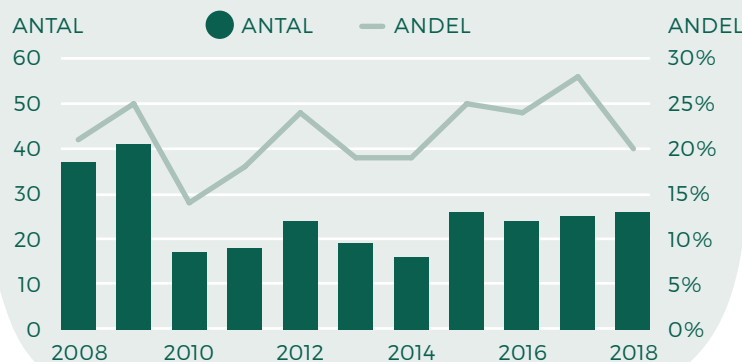
– För att vi ska lyckas med det förebyggande arbetet måste vi ta tillvara civilsamhället. Vi kan inte vara utförare dygnet runt, vår verksamhet för beroende går hem när arbetsdagen är slut, vem kan vi då kroka arm med under kvällar och helger? säger hon.

NU BJUDER KOMMUNEN in föreningslivet till dialog och frågar: *Hur ser det ut idag, hur tänker ni inför nästa år, vad kan vi göra tillsammans för de människor som bor i kommunen?* Ett resultat är att föreningar som fått bidrag i många år men började gå på halvfart med stigande medelålder vaknat till liv igen. Några har utvecklat sin kamratstödande verksamhet. Så skapas ett sammanhang och man skriver samverkansöverenskommelser som sträcker sig över mandatperioder. I början var föreningarna lite misstänksamma.

– Ska ni styra oss nu? frågade de. Men kommunen behöver också utveckla verksamheten. Förut sökte de pengar och fick ofta nej, säger Inger Dahlberg. ►

Antal alkoholpåverkade omkomna personbilsförare (alkoholhalt 0,2 promille eller mer) och deras andel av totalt antal omkomna personbilsförare.

Källa: Trafikverkets djupstudier. *Exklusive självmord från och med 2010.

Anette Kyhlström på MHF ser det som att man är på god väg bort från risken att verksamheterna blir eldsjäsberoende.

– Nu handlar det om sakfrågor. Eldsjälar är viktiga, men vi måste ha struktur så att inte bra verksamheter dör. Det är inte alltid enkelt att hitta den här samverkansformen. Haninge har bjudit upp idéburen sektor, cheferna har sett mervärdet av att vi jobbar tillsammans från början. Jag som representant för min förening behöver inte hela tiden knacka på dörren.

I det här samarbetsklimatet föddes projektet AKTA; alkohol och droger, konsekvenser, trafik och ansvar. MHF sökte och fick bidrag från *Stiftelsen Ansvar för framtiden* för att arbeta med gymnasielever från årskurs ett till tre på Fredrika Bremerymnasiet i Haninge. En basmätning av elevernas kunskaper gjordes innan start och den ska följas upp för att se om det här ger resultat.

ETT AV MÅLEN är att skjuta upp alkoholdebuten och minska berusningsdrickandet. Bland de mätbara resultaten förväntar man sig att se att fler avstår från alkohol och droger, att eleverna aldrig kör motorfordon påverkade och att de heller aldrig åker med någon som är påverkad.

– Vi hoppas också att de ska ha modet att

hindra andra från att köra onyktra. Att de vet att det är fel och vilka konsekvenserna kan bli och därför orkar stå emot. Vi är alla trafikanter och kan råka illa ut när någon kör påverkad, säger Anette Kyhlström.

Ett annat mål är att eleverna ska ha kunskap om att det finns stödgrupper för tonåringar som lever i familjer med risk- eller missbruk.

– Många är jätteoroliga för någon anhörig, för en kompis eller för sig själva. Det ska inte behöva vara så att de kommer ända till gymnasiet och att ingen har gjort något innan om det är problem i familjen och att de själva håller på att dras in. Nu får de veta att det finns stöd, säger Anette Kyhlström.

AKTA-PROJEKTET HAR en treårig aktivitetsplan och MHF och ANDTS-samordnaren Inger Dahlberg arbetar tätt tillsammans. Lärarna får stöd när de behöver. **Helen Wedberg** undervisar i Idrott och hälsa och i de speciella karaktärsämnena inom Hälsa på Barn- och fritidsprogrammet på Fredrika Bremerymnasiet.

– AKTA är ett fantastiskt projekt som låter oss lärare testa att fläta in frågor kring alkohol, droger och trafik i den ordinarie undervisningen. Vi har hittat flera sätt att jobba med vilka

Haninges ANDTS-samordnare Inger Dahlberg tog emot pris som Årets förebyggande kommun. Priset är ett vandringspris och delas ut av CAN, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

konsekvenser brukande kan få i trafiken. Också hur det kan påverka livet för alltid att göra rätt eller fel beslut. I traditionell undervisning ingår ANDT bara i vissa kurser och i övrigt blir det upp till den enskilde läraren om man jobbar med det. Trots att det står som en av rektorns ansvarsområden att skolan ska jobba med trafik och tobaksfrågor under alla år.

Eleverna är positiva över att ha blivit utvalda och känner sig speciella.

– De förstår vikten av varför vi gör det här och lär sig att ett litet val kan få stora konsekvenser. När någon säger: »Jag dricker inte så det här påverkar inte mig«, då kan vi prata om att det kan vara lika livsfarligt att hoppa in i en bil med en onykter förare fast du själv är nykter, säger Helen Wedberg.

HON HAR SJÄLV både en familjemedlem och en vän från högstadiet som gått bort i trafikolyckor där föraren varit onykter.

– De två jag kände var båda passagerare. För dem hade kanske ett sådant här projekt kunnat rädda deras liv. I och med de båda olyckorna har

119

personer dömdes för rattfylleri i Haninge 2016. 122 för drog-rattfylla.

jag själv fått uppleva vilka effekter det också får på oss som saknar de här personerna. Det är en hemskt upplevelse. De kommer alltid vara saknade!

Samarbetet med MHF runt AKTA-projektet är bara ett exempel på Haninges förebyggande arbete. Inger Dahlberg talar om fyra arenor där kommunen kan vara med och påverka.

– Familjen är alltid den viktigaste skyddsfaktorn för barn och ungdomar, när den fungerar. Förskola och skola är nummer två. Tre är att det finns strukturerade och bra fritidsverksamheter för barn och ungdomar. Och sedan samhällsnivån, med ett bra samarbete med olika myndigheter och med civilsamhället.

Som ett kvitto på sitt och kommunens arbete fick en glad Inger Dahlberg i november ta emot priset som Årets förebyggande kommun på konferensen förebygg.nu. ◀

LYSSNA MER

➔ I ALKOHOL & NARKOTIKAS PODD (B)RUSET

kan du höra Inger Dahlberg berätta om ANDTS-arbetet i Haninge - podd.alkoholochnarkotika.se

ANNONS:

Nominera framstående alkoholforskare

Systembolaget delar årligen ut stipendium och priser för att uppmärksamma och stödja alkoholforskare. Nominera eller ansök 15 dec 2019 – 15 feb 2020.

KUNSKAPSPRIS
OCH
STIPENDIUM

2020

Systembolagets kunskapspris

Systembolagets kunskapspris på 100 000 kronor går till forskare som har gjort betydande insatser för alkoholforskningen och spridit resultaten i samhället. Nu har du möjlighet att nominera en forskare/forskargrupp du tycker ska prisas för sitt framstående forskningsarbete.

Läs mer på:

omsystembolaget.se/kunskapspris

Systembolagets stipendium

Stipendiet på 50 000 kronor är avsett för juniora alkoholforskare. Syftet är att stimulera intresset för den alkoholforskning som bedrivs inom det humanistiska och samhällsvetenskapliga området. Stipendiaten ska vara en nyligen disputerad forskare.

Läs mer på:

omsystembolaget.se/stipendium

En oberoende priskommitté fattar beslut kring vilka personer som utses. Tillkännagivandet sker i samband med Systembolagets årliga alkoholforskningskonferens den 14 maj.

Nyfikenhet eller kontroll?

FÖRÄLDRARS INTRESSE UPPFATTAS OLIKA

Unga som har svårt med tilliten till andra kan vara extra känsliga för föräldrars frågor. Att luska efter information kan öka deras riskbeteenden, visar **Sabina Kapetanovics** forskning.

TEXT ANNA FREDRIKSSON / FOTO PONTUS CORNELIUSSON

SABINA KAPETANOVIC ÄR lektor i psykologi men också utbildad lärare och har jobbat länge på högstadiet med elever i en ålder hon tycker är spännande.

– Jag såg hur mycket det hände i deras liv, särskilt i övergången från 7:an till 8:an. Jag ville ta reda på hur kommunikation med föräldrarna påverkar ungdomarnas förhållande till alkohol, mobbning, kriminalitet och droger, säger hon.

Föräldrarna vet inte riktigt hur de ska göra, det finns förväntningar på hur man bör göra, men man vet inte vad som funkar. Det är bakgrunden till hennes forskning. Hon är en av åtta doktorander i forskningsprogrammet LoRDIA som under en längre tid studerar ungdomars psykosociala utveckling till vuxna.

Sabina Kapetanovic tittade på föräldrarnas regler och förväntningar. Hur mycket de fick veta genom att barnen berättade själva och hur mycket de tog reda på genom att till exempel ringa och fråga andra föräldrar.

– Intressant var att luskandet, att stämma av med andra och fråga »var har du varit, vad har du gjort«, snarare är kopplat till högre grader av riskbeteende både i nutid och över tid.

Den tillitsfulla relationen, när ungdomarna

6

år har forskningsprojektet LoRDIA pågått.

LoRDIA studerar ungdomars psykosociala utveckling till vuxna under en längre tid.

själva delar med sig ger en lägre grad av riskbeteende.

– Du litar på din förälder, och föräldern litar på dig.

Samtidigt som många ungdomar kan uppleva föräldrars frågor som nyfikenhet och intresse kan unga som har svårt med tilliten till andra vara extra känsliga för föräldrars frågande.

– De reagerar med mer riskbeteende. För att förstå detta tittade vi på vilken slags personlighet ungdomarna har och grupperade dem utifrån om de var spänningssökande eller lite mer försiktiga.

SABINA KAPETANOVIC UPPTÄCKTE att föräldrars luskande inte hade så bra påverkan på substansbruk hos unga som var spänningssökande, impulsiva och hade svårt med sociala relationer.

– Istället för att tolka frågorna som att föräldrarna bryr sig tolkar de dem som ett personligt påhopp. Det skulle kunna vara en förklaring,

Vårt temperament är medfött och ärftligt, men personligheten utvecklas i samspel med andra, när vi är små oftast med föräldrarna. Gruppen som tolkar frågandet som ett intrång är samtidigt de som verkar ha mest nytta av att kunna ha en öppen relation, menar Sabina Kapetanovic.

– Ofta är föräldrar de första vi möter och

Sabina Kapetanovic hoppas få medel för att utvärdera en metod för föräldrastöd till utlandsfödda föräldrar som bor i socialt utsatta områden.

socialiserar oss med. Utifrån det bygger vi upp nya relationer.

Sabina Kapetanovic anser att samhället i högre grad bör ha de här faktorerna i åtanke när man arbetar med åtgärder som syftar till att förebygga mobbning, ungdomsbrottslighet och alkohol- och tobaksanvändning.

REGLER OCH FÖRVÄNTNINGAR kan ha en positiv effekt på riskbeteende. Men det är viktigt hur ungdomarna uppfattar det.

– När de upplever att de är överkontrollerade eller överbeskyddade sysslar de i högre grad med riskbeteenden. De här ungdomarna rapporterar att de mobbar mer. Får de inte så mycket att säga till om hemma, leder det till att de tar ut sin ilska på andra.

För att känslan av självbestämmande ska kunna växa behöver det finnas balans mellan föräldrars krav och ungdomens utvecklingsmässiga behov.

– Ju tryggare relation du har till dina föräldrar desto mer delar du med dig av information och accepterar det föräldern gör. ◀

LÄS MER

➤ **MUTUAL ACTIONS – DEVELOPMENTAL LINKS BETWEEN ASPECTS OF THE PARENT-ADOLESCENT RELATIONSHIP AND ADOLESCENT RISK BEHAVIORS** Sabina Kapetanovic · Hälsohögskolan, Jönköping university, 2019

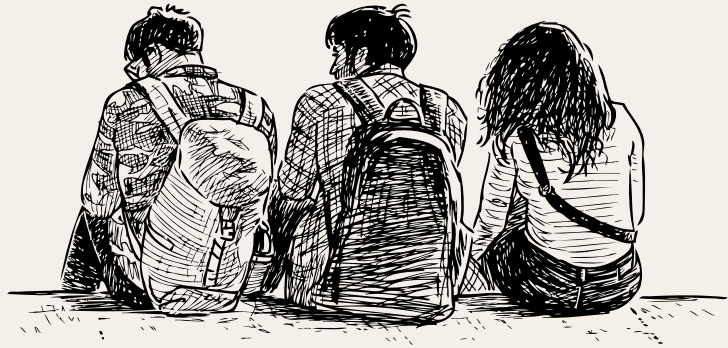
FAKTA LoRDIA

➤ **LoRDIA** (Longitudinal Research on Development In Adolescence) startade 2013 och studerar ungdomars psykosociala utveckling till vuxna.

➤ **1 860 ungdomar, och** till viss del deras föräldrar och lärare, i Värnamo, Vårgårda, Härryda och Gnosjö deltar.

➤ På center.hj.se/lordia kan man läsa mer om projektet.

Frågor & svar

OM ALKOHOL OCH ANDRA DROGER

Hej Är det okej att barn växer upp med föräldrar där den ena missbrukar? Pappan har pissat positivt för socialen, men de har inte gjort något åt saken. Kan det verkligen vara rätt? /En bekymrad släkting

Svar: Hej, vad bra att du reagerar och tar reda på vad som gäller! Det finns naturligtvis skäl till oro när en förälder lämnat ett positivt urinprov. Personalen ska då anmäla det till socialtjänsten. Sedan är det deras uppgift att tillse att barnet har en trygg och god uppväxtmiljö.

Hur de gör kan se lite olika ut och det är individuella bedömningar från fall till fall. När socialtjänsten tagit emot anmälan har de sträng sekretess kring vad de beslutar och vilka eventuella insatser som påbörjas. Det kan vara frustrerande för dem som finns runt familjen och som kan få

uppfattningen att ingenting händer.

Som släkting har du kanske viss möjlighet att få reda på om familjen har det stöd och den hjälp de behöver när du pratar med dem. Om du fortsätter att känna oro för barnet och är osäker på om socialtjänsten har situationen klart för sig kan du alltid göra en egen orosanmälan. Då kan du föreslå ett möte med socialsekreterarna och beskriva din bild.

Som jag förstår det finns det inga misstankar om att den andre föräldern missbrukar. Det kan vara ett skäl till att det inte tycks ha hänt så mycket efter provet. Om inte den andre föräldern är i behov av stöd och hjälp och kan redogöra för hur barnets behov tas omhand kan det göra att socialtjänsten förhåller sig mer avvaktande.

Fortsätt att bry dig om familjen och stötta barnet så bra du kan. Tveka inte att kontakta socialtjänsten om du fortsätter oroa dig.

Hej Hur kan man som lärare se att en elev använder droger?

Svar: Om en elev har använt droger kan det påverka eleven på olika sätt så att en lärare skulle kunna upptäcka det. Problemet är dock att olika typer av droger ger olika påverkan. Det finns även individuella faktorer som försvårar bedömningen, till exempel naturligt stora eller små pupiller, allergi, perioder av annorlunda beteende kopplat till puberteten, stress eller dålig sömn. Risken är att man som lärare riktar sitt fokus fel och missar kärnan i situationen – oron för eleven.

Vid diffus oro för en elevs hälsa och utveckling bör lärare aktivera elevhälsan på skolan och samarbeta med vårdnadshavare för att hjälpa och stötta eleven. Viktigt att komma ihåg är att man som lärare har anmälningskyldighet till socialtjänsten vid oro för att ett barn far illa (exempelvis genom att använda droger). Lärare har alltså till uppgift att anmäla sin oro; inte utreda. Det är socialtjänstens uppgift.

Om man som lärare är osäker på om man ska anmäla går det att ringa till socialtjänsten och konsultera dem utan att berätta vilket barn det gäller.

På drugsmart.com finns över 200 frågor och svar. Sajten drivs av CAN, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. Målgrupp är unga 13–19 år, vuxna som arbetar med unga och andra vuxna i ungdomars närhet.

Kristofer Odö är socionom och arbetar som samordnare på CAN. Han ansvarar för Drugsmart.com

»De helnyktra – snart ett minne blott i CAN?«

1901 bildade fem nykterhetsorganisationer CAN. Idag utgör den typen av organisationer en knapp tredjedel av medlemmarna. **Ola Segnestam Larsson** studerar i vilken grad sammansättningen av medlemmar är resultatet av medvetna handlingar.

CAN HAR IDAG 48 medlemsorganisationer – allt ifrån nykterhetsorganisationer till studieförbund och idrottsföreningar. Antalet och kompositionen av medlemsorganisationer är viktiga. På hemsidan ställs medlemsorganisationerna upp i led. Det finns också en tjänsteperson avsatt att organisera medlemmarna.

Men CAN, Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, har haft betydligt färre och en mindre varierad skara av medlemsorganisationer än idag. I ett pågående forskningsprojekt räknar min kollega, **Kristina Tamm-Hallström**, och jag oss igenom CAN:s årsberättelser, från starten år 1901 till och med den senaste berättelsen från år 2017.

Vi hittar flera intressanta saker. Till de mer uppenbara hör tillväxten från fem till elva medlemmar under CAN:s första tio år eller från fem i begynnelsen till dagens knappa femtio. Andra fynd rör in- och utträden av organisationer eller explosionen av antalet medlemmar under rekordperioderna 1968 till 1973 och 2013 till 2016.

Vårt intresse i CAN utgår ifrån begreppet meta-organisationer, det vill säga organisationer som har andra organisationer som medlemmar. I forskningen uppmärksammas exempelvis hur meta-organisationer skapar en gemensam identitet eller gläntor i samhället åt sina medlemmar. Vi är

framförallt intresserade av hur och i vilken grad sammansättningen av medlemmar kan relateras till händelser och konflikter i CAN:s historia.

Med hjälp av begrepp och forskning identifierar vi ytterligare fynd. Till exempel börjar organisationer utanför nykterhetsrörelsen – som ABF, arbetarrörelsens bildningsförbund – släppas in i CAN långt före det formella beslutet 1970. Vi noterar också när i CAN:s historia som de »andra« medlemsorganisationerna blir fler till antalet än de från nykterhetsrörelsen (under perioden 1972 till 1973).

HUR PÅVERKAR SAMMANSÄTTNINGEN av medlemsorganisationer CAN och dess möjligheter att uppfylla sitt uppdrag (att sprida »saklig« information om alkohol- och narkotikabruk)? I vilken grad är CAN:s medlemssammansättning ett resultat av medvetna handlingar? Finns det krafter i och runt CAN som verkar för ett ständigt ökande antal och varierad grad av medlemmar?

Ett traditionellt perspektiv ser organisationer som CAN som medlemmarnas redskap och där sammansättningen blott är ett utfall av andra organisationers beslut. Forskningen om meta-organisationer belyser istället hur de har egna liv, och hur de anställer medlemskoordinatorer, rekryterar och skapar lämpliga medlemsorganisationer samt börjar styra och ställa med medlemskompotten.

I dokumenterade fall kan meta-organisationer till och med ta avstånd från och utesluta medlemsgrupper med oönskade kvaliteter.

CAN:S HISTORIA KÄNNETECKNAS av återkommande konflikter kring medlemmarnas antal och karaktär. Konflikterna rör i hög grad organisationerna från nykterhetsrörelsen. Vår genomgång av årsberättelserna visar till exempel att beslutet från 1970 följs av att de »nyktra« medlemsorganisationerna först blir relativt underlägsna och sedan minskar i absoluta antal från och med 1980-talets början fram till vår tid.

Idag utgör organisationerna från nykterhetsrörelsen en knapp tredjedel av alla medlemmar. Med en förenklad prognostisering är de ett minne blott mot mitten av detta århundrade samtidigt som CAN välkomnar den 75:e medlemmen – varför inte en branschorganisation från alkoholnäringen?

/ OLA SEGNESTAM LARSSON
EKONOMIE
DOKTOR, CENTRUM
FÖR CIVILSAMHÄLLES-
FORSKNING, ERSTA
SKÖNDAL BRÄCKE
HÖGSKOLA

” Chefen drack
fort och mycket. Då
började jag också
göra likadant.